

HET MAARVLIET

Teun Juk

Het lezen van de door S.P. Rietema en Ir. Joh. van Veen geschreven artikelen in het Tijdschrift van het KNAG is een boeiende zaak. Temeer als men bedenkt dat vele resten van een door hen beschreven oud en minder oud verleden vandaag de dag nog terug te vinden zijn in het landschap. Een blik op de kaart of een recreatieve toertocht door Noord-Groningen doet wierden, resten van oude dijken, hoogten en laagten in het land en waterlopen als maren en gegraven afwateringssloten aan het oog voorbijgaan.

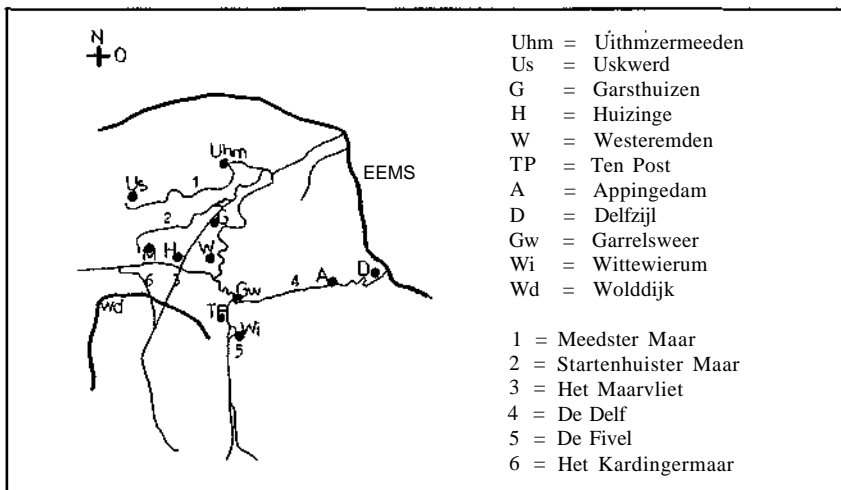
Bij bestudering van de kaarten van Rietema en Van Veen viel mijn oog op een vreemde waterloop, het Maarvliet geheten. We zien op deze kaarten een onderbreking van de oostelijke en westelijke terpenrij van de Fivelboezem ten noorden van de Delleweg. Juist hier komt het Maarvliet de Fivelboezem binnen. Daarnaast valt de vrijwel rechte strekking van dit Maarvliet tussen de Delleweg en de Dijkummerweg op, dit temidden van kronkelende maren als het Startenhuistermaar aan de linkerzijde en de aloude Fivel

aan de rechterzijde. Ook zien we het ontbreken van verbindingsgeulen tussen de Fivel en het Startenhuistermaar.

Deze konstateringen deden de vraag rijzen 'Wat is het Maarvliet nu eigenlijk¹⁾? Is het gewoon een gegraven afwateringssloot? Of is het een vergraven oude geul daar het noordelijk deel van het Maarvliet benoorden de Dijkummerweg gaat kronkelen? Of was er vroeger een oude Fivelzijkak met de naam het Maarvliet?

Het Maarvliet bij Garsthuizen naar het westen gezien

Onze kennis van de waterstaatkundige toestand van voor de 1e eeuw is bij gebrek aan geschreven berichten zeer onvolledig. Wel is het bekend dat het patroon van talrijke waterlopen teruggaat op de getijdegeulen uit de tijd van ver voor de bedijking. Het ontstaan van de Fivelboezem is een geleidelijk proces geweest. Talrijke geulen zijn gevormd (oa. het Startenhuistermaar en het Meedstermaar), waarvan een deel (bv. delen van de Fivel) later weer is dichtgeslibd.

Uit het natuurlijke afwateringspatroon blijkt dat het land in oorsprong van zuid naar noord afhelde. Langs de kust van de Wadden-zee strekte zich een stelsel van kwelderwallen uit die door de zee waren opgeworpen. Achter deze kwelderwallen bevond zich een breed veenlandschap. Naar het zuiden toe liep het veenland omhoog tegen de zandgronden. Regelmatige afvloeiing van water via riviertjes als de Fivel werd bevorderd door die natuurlijke hoogteligging. Daarnaast speelde ook de watervasthoudende eigenschap van het veen en de daaruit voortvloeiende geleidelijke afwatering een rol van betekenis. De Fivel zocht dus een weg van hoog naar laag in noordwaartse richting.

Delven van het Maarvliet

De okkupatie van het Groningerland door de mens heeft verstrekkende gevolgen voor de waterstaatsgeschiedenis gehad. Zowel door veenontginningen als bedijkingen en aanslibbing aan de kust werd de morfologie van het landschap ingrijpend gewijzigd. Aan de zuid- en oostkant bevonden zich de hoge zandruggen, aan de kuststrook het opgehoogde terpenland en daarvoor nog hogere

Door rietbegroeiing is de loop goed te volgen. Op de achtergrond Ooslernieland

kwelders. De tussengelegen streken (het veenlandschap) kwamen als het ware in een kom te liggen. Het noorden draagt ook de naam 'Het Hogeland', terwijl de kom wordt aangeduid met 'Het Lageland'.

Er moest noodzakelijkerwijs tegen de wateroverlast worden opgetreden. Daarom wierp de mens binnendijken op om zich te beveiligen. Deze veendijken of wolddijken dienden in de eerste plaats ter beveiliging tegen het Drentse water, hoewel ze ook zeewater gekoerd hebben. De bekendste is wel de wolddijk langs Noordwolde-Bedum-Westerwijkwerd. Tevens heeft men kanalen/grachten gegraven naar de riviermonden van oa. de Fivel. Ook het Maarvliet is zo'n gedolven afvoersloot. Het werd gegraven omdat de westelijke ingelanden van Fivelgo hun water en veel uit Noord- Drente kwijt moesten. Dat de oorspronkelijke bewoners het Maarvliet helemaal doortrokken naar de monding van de Fivel nabij Wilkemaheerd, vond zijn oorzaak in het verzandingsproces van de Fivel. De uitwatering vond plaats door de Wilkemazijl in de Dijkummerweg waar ook het Startenhuistermaar middels een arm door loosde.

Van Veen: *'Men kan dus vrij zeggen dat het Maarvliet stamt uit een der vroege bedijkingsperiodes en ongeveer zo oud is als de Dijkummerweg (een oude zeekering).'*

Om een sloot als het Maarvliet te kunnen graven zullen een aantal dorpsgebieden tot samenwerking zijn gekomen. De zorg voor de waterstaat was een zaak van levensbelang die gemeenschappelijk het beste kon worden aangepakt.

Loop van het Maarvliet

Het Maarvliet had zijn oorsprong in de venen van Engelbert. De bovenloop werd gevormd door de tegenwoordige Borgsloot, het

Het Maarvliet nabij de Wilkemaweg.

Thesingermaar, en de Zuidwending. Tussen Bedum en Thesinge heet het Kardingermaar. Bij Huizinge en Garsthuizen draagt deze noordoostwaarts lopende 'overoude grachte' de naam het Maarvliet. Even vóór de Dijkummerweg begint het Maarvliet te kronkelen om bij Oosternieland over te gaan in Oude Tocht en vervolgens in de Grote Tjariet. De Fivel (Oude Maar) stroomt bij de kooiplaats in het Maarvliet. Vandaar dat dit deel van het Maarvliet en het vervolg tot aan de Eems ook wel als tot de Fivel behorend gezien wordt.

Funktieverlies

De verlanding van de Fivelboezem maakte op den duur de afvoer van water via het Maarvliet steeds moeilijker. Tenslotte onderonden de laaggelegen landen binnen de

Wolddijk zoveel wateroverlast dat een nieuwe uitweg gezocht moest worden en het was logisch dat er een kanaal gegraven werd naar het Deelstermaar, een stuk van de Delf, nabij Onderdendam. Dit nieuwe kanaal heet samen met het Maarvliet, dat daardoor onthoofd werd, het Kardingermaar. Het lijkt aannemelijk dat toen men het Kardingermaar gegraven heeft, de Delf reeds bestond. De vraag blijft natuurlijk waarom men in het begin het Lageland niet direkt via de Delf heeft laten afwateren.

Tijdens het vervolg van deze verhandeling zullen wij ons hoofdzakelijk gaan bezighouden met het Maarvlietgedeelte ten noorden van de Delleweg.

Behorend tot het Oosterniezijlvest

B.W. Siemens omschrijft een zijlvest als *'een gebied met een eigen waterhuishouding dat*

afwatering had naar zee door een of meer sluizen of zijlen'. De grenzen van de zijlvesten zijn omstreeks 1200 bij het leggen van de zeeborg vastgesteld. Het noordelijk gedeelte van het Maarvliet behoorde tot het Oosterniezijlvest.

In de tijd voor het in functie treden van de Oosterniezijl bij Oosternieland, vervulde de Dijkummerdijk met 4 zijlen een belangrijke functie voor de afwatering. Deze Oosterniezijl lag op de grens van de voormalige gemeente Uithuizermeeden (nu Hefshuizen) en 't Zandt. Door het leggen van de Nije zijl gingen de wateren ten noorden van de Fivel op deze zijl afwateren. Ter plaatse waar nu het Maarvliet en de Meedstermaar elkaar dicht naderen (bij de Battenweg), is toen aldus Van Veen een nieuwe monding van dit Maar naar het Maarvliet gegraven. Mevr. Nijhoff-Meijer noemt in haar boek over de gemeente Uithuizermeeden de resten van een zijl nabij deze plaats. De genoemde verbinding is nog steeds in het landschap zichtbaar. Het in ongebruik raken van een zijl door dichtslibbing kwam veel voor. Dit doordat tengevolge van aanslibbing van de zeeoever het oude land lager kwam te liggen. De stroomrichting der wateren gaat dan een andere kant op. Ook de Oosterniezijl kreeg met dit probleem te maken. Om de zijl vrij te houden werd de Olddijk van 1444, afgebogen naar de Oosterniezijl en niet doorgetrokken. Zo kwam deze zijl te spuien op een inham 'de arm' geheten. In 1453 werd besloten een nieuwe dijk te leggen en zo de arm af te dammen. Hiermee werd de Oosterniezijl buiten werking gesteld, de stroomrichting van de waterlopen waaronder het Maarvliet omge-

Het Maarvliet als rechte sloot op de grens van Garsthuizen en Startenhuizen.

keerd en de afwateringseenheden heringe-
deeld.

Het Maarvliet naar Fivelingo

Deze verandering maakte dat voor het gehele Oosterniezijlvest een oplossing voor de afwatering moest worden gevonden: een deel van het zijlvest ging afwateren richting Winsum en een ander deel richting Delfzijl. Dit betekende tevens dat de afwateringsgrens tussen Fivelingo en Hunsingo werd verschoven!

Toen in 1464 de landen ten oosten van het Maarvliet zich bij het Generale Zijlvest aansloten en gevoegd werden bij het Slochterzijlvest, had het Oosterniezijlvest definitief opgehouden te bestaan. Een reeks van schouwbare pendammen moest verhinderen dat water uit het Maarvliet het Winsummerzijlvest binnenstroomde. De Fivelgoër delen, Westeremden en 't Zandt gingen via het Damsterdiep op de Eems uitwateren.

Het Maarvliet als grens

Nog steeds vormt het Maarvliet de grens tussen de zijlvesten, de hedendaagse waterschappen Hunsingo en Fivelingo. Daarnaast was het steeds de grens tussen de landschappen Hunzego en Fivelgo en is nog altijd over zijn gehele lengte scheiding tussen gemeenten. Mevr. Nijhoff schrijft dat na de inlating van de gronden in het Slochterzijlvest de oude kadijk langs de Fivelboezem (ten noorden van de Dijkummerweg) de grens werd. Hier is de waterschapsgrens niet gelijk aan die van het kerspel (Oldenzijl en Oosternieland).

Natuurlijk rijst de vraag waarom deze afwateringssloot tevens grenssloot is tussen Hunzego en Fivelgo. Ir. Joh. van Veen gaat er in zijn boek op in. Deze combinatie, zo blijkt, is bewust tot stand gekomen. Vroeger

Een stukje rechte loop van het Maarvliet bij Garsthuizen

vormden de geulen de natuurlijke grenzen van terpen. Later zijn ook grenzen gegraven. Toen deze landen in exploitatie werden genomen en de aanwassen van de ene terpengroep die van de andere begonnen te raken, moesten bepaalde grenzen vastgesteld worden. De aanwassen van de Hunzingoër en die van de Fivelingoër terpen ontmoetten elkaar ongeveer in het midden van de dichtslibben-de Fivelboezem. De plaats waar naderhand het Maarvliet gegraven is, was dus reeds vanouds ongeveer de grens. Nijhoff spreekt dan ook van *'de rond het jaar 1050 gegraven overoude grachte, zwetsloot in de draslanden tussen de terpenreeks Middelstum-Uskwerd en die op de Oostelijke Fiveloever'*.

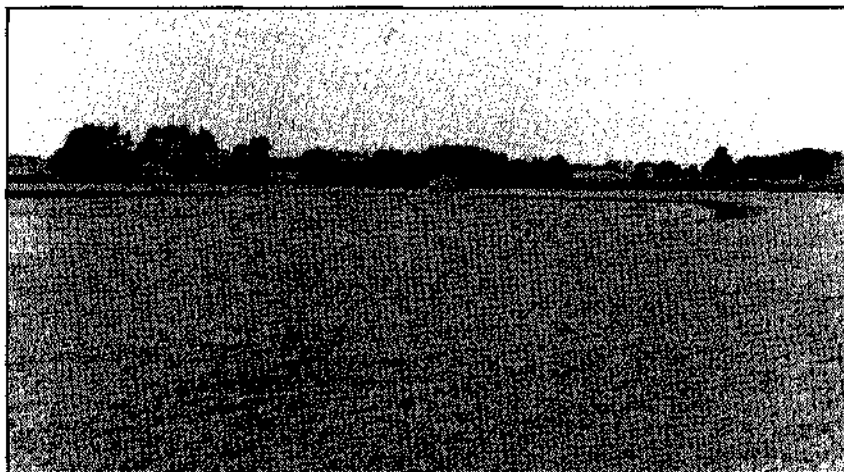
De bewijsvoering van Van Veen wordt ondersteund door de kaartbladen van de Historische atlas van de provincie Groningen. Deze bladen laten het Maarvliet zien als behorende

tot het Bisdom Munster en daarbinnen fungerend als dekanaatsgrens (dekanaat = het grondgebied waarover een deken toezicht houdt, bestaande uit een aantal kerspelen). Hierdoor vormt het tevens de grens van oostelijke, tot een Fivelingoër dekanaat behorend, en westelijke tot Hunsingoër dekanaat behorend, gelegen kerkdorpen.

Recht en krom

Zoals al in de inleiding werd opgemerkt heeft het Maarvliet tussen de Delleweg tot even bezuiden de Dijkummerweg een vrijwel rechte strekking, terwijl het vervolg tot aan de zijldijk kronkelt. Wat de naamgeving betreft, een maar duidt op een oude geul of priel. De ervaring leert echter dat maren vaak voor een deel natuurlijk en voor een deel kunstmatig zijn. Vliet staat voor stromend water of rivier en is een eigen naam van vele wateren.

Wanneer we de topografische kaart van dit gebied nauwkeurig bekijken, dan lijkt de

Het Maarvliet voorbij de Ogkummerweg, een kronkelend slootje naast een onverhard pad. Linksachter de boerderij pad. Linksachter de boerderij Maarvliethoeve

konklusie gewettigd dat het kronkelende deel van het Maarvliet eigenlijk het verlengde van het Startenhuistermaar is. Vanaf de Eppenhuizerweg vervolgt het Startenhuistermaar kronkelend zijn loop om zich voor de Dijkummerweg twee keer in tweeën te splitsen. De linker takken behouden de naam Startenhuistermaar, de rechter takken worden het Maarvliet. Nabij de kooiplaats komen linker- en rechtertak weer samen om nu als Maarvliet verder te gaan. De vraag blijft natuurlijk waarom men aan de recht gegraven afwateringssloot ook de naam het Maarvliet gegeven heeft. Dat dit inderdaad gegraven is, is nabij de boerderij Karshof te Garsthuizen nog te zien aan de ophoging van het land: *'men groef slootkanalen af en deponeerde het in het midden'*.

Veldonderzoek leerde dat er van een vefgraven oude geul geen sprake is. Wel werd een oude Fivelzigtak gerekonstrueerd, die even ten noorden van de boerderij het Westeremder Voorwerk in de Fivel uitmondde. Doch gezien haar af en toe onduidelijk te volgen verloop zal dit geen belangrijke zijgeul geweest zijn.

Zowel de bodemkaart, de hoogtekaart, het gerekonstrueerde geulenpatroon als de ligging van de grenssloot wijzen er op dat we te maken hebben met twee stroomgebieden, nl. het stroomgebied van de Fivel en het stroomgebied van het Startenhuistermaar. Beide lossen later in elkaar op. Van een Maarvlietstroomgebied is dus geen sprake.

Open houden: een goede zaak!

In 1839 schrijft Hs. Kremer naar aanleiding van een bezoek aan Huizinge *'Hier bezochten wij den ouden grensstroom van Hunsingo en Fivelgoo, het Maarvliet, thans niet meer dan eene sloot'*. Ook wie vandaag de dag

nabij Huizinge, Garsthuizen of Oldenzijl een bezoekje aan deze sloot brengt zal haar vinden. Tussen Huizinge en de Dijkummerweg is het nu inderdaad niet meer dan een rechte sloot, net als vele andere sloten. Nog steeds vormt het de grens tussen Hunsingo en Fivelingo. Of dit tot in lengte van dagen zo zal blijven valt te betwijfelen. De eindjaren 70 aangelegde Eemshavenweg met zijn landverpestende viadukten, zal hier debet aan zijn. Deze weg loopt nl. soms evenwijdig met het Maarvliet en kruist haar soms. Binnen de resp. Waterschappen zijn de discussies over een grenswijziging gaande. Hoe het ook zij, het openhouden van deze overoude grachten lijkt mij gezien haar rijke historie en landschappelijke waarde een goede zaak!

Teun Juk studeert Sociale Geografie aan de RU te Groningen.

Literatuur:

- Eibergen, P. — De stroomrichting der wateren in de provincie Groningen, T.K.N.A.G., 1941 pg. 466-475.
 Formisma, W.J. — Delvinaaria, G.V.A. 1976/77, pg. 28-36.
 Kooper, J. — Het waterstaatsverleden van de provincie Groningen, 1939.
 Juk, T.B. — Over geulen en prielen rondom het Maarvliet, bibl. Girug, 1981.
 Rietema, S.P. — Over wierden en dijken, schets eener geschiedenis van de Noordzeekust tusschen Lauwere en Eems, T.K.N.A.G. 1914, pg. 161-175 en pg. 301-346.
 Siemens, B. W. — Historische atlas van de provincie Groningen.
 Siemens, B.W. — Dijkrechten en zijlvesten, 1974.
 Rijkswaterstaat — Beschrijving bij de waterstaatskaart van de provincie Groningen, 1965.
 Veen, Joh. v. — De Fivel en Hare verzanding, bewerkt uit de nagelaten aantekeningen van P.M. Bos. T.K.N.A.G. 1930, pg. 673-692 en pg. 773-801.
 Westendorp, N. en Hs. Kremer — Beknopte Aard-, Gesch.- en Plaatsbeschrijving der provincie Groningen, 1839.